

KRIPË DHE KOHË

RRUGA INDUSTRIALE E KRIPORES SË ULQINIT - UDHËZUES

Ulqin, 2026.

TË DHËNAT BOTUESE

Koncepti dhe botuesi:

Dr Martin Schneider-Jacoby Assoc. - MSJA

Kontakti:

Dr Martin Schneider-Jacoby Assoc. - MSJA

Rruga e Pavlle Knezheviqit 7, Pinjesh 3

85360 Ulqin

E-mail:

msja.zenepa@gmail.com

Rrjetet sociale:

FB: <https://www.facebook.com/msja.mne/>

IG: https://www.instagram.com/msja_mne/

YT: https://www.youtube.com/@msja_me

Web faqja:

<https://msja.mne/>

Kryeredaktorja dhe redaktorja përgjegjëse:

Zenepa Lika

Dizajni & faqosja:

Adelina Sejdiq

Përkthimi në gjuhën shqipe:

Haxhere Gjenasheviq

Përkthimi në gjuhën angleze:

Mensur Pelinkoviq

Shtypi:

Golbi Doo, Podgoricë

Tirazhi:

50 copë në gjuhën malazeze

50 copë në gjuhën shqipe

Fotografitë / Burimet:

Zenepa Lika

Adrian Peroviq

Fotografitë arkivore:

arkivi privat i ish-punëtorëve të Kripores "Bajo Sekulliq":

Viktor Gazivoda, Anton Kastrati, Sasha Mitroviq

Publikimi "Kriporja Ulqin", Vaso Radoviq

Ekzistojnë vende vlera e të cilave nuk matet vetëm me bukurinë e tyre natyrore, por edhe me njerëzit të cilët i kanë krijuar. Rrëfimin e tyre e shkruan puna, dija, bashkësia dhe koha. Kriporja e Ulqinit është një vend i tillë. Për më shumë se tetë dekada Kriporja e Ulqinit “Bajo Sekulliq” ishte një nga prodhuesit më të mëdhenj të kripës në bregun lindor të Adriatikut dhe mekanizëm i rëndësishëm lëvizës për zhvillimin industrial të Ulqinit. Gjenerata të tëra të inxhinierëve, laborantëve, mjeshtrove të ujit, elektrikistëve, punonjësve në administratë dhe vjelësve të kripës çdo ditë kanë krijuar një sistem unik në të cilin natyra dhe njeriu kanë bashkëvepruar në ekuilibër të përsosur. Dielli, deti dhe era ishin po aq të rëndësishëm sa pompat, kanalet, laboratorët dhe njohuritë e njerëzve që menaxhonin të gjithë procesin e prodhimit. Pak dihet se historia e Kripores së Ulqinit fillon shumë më herët se vjelja e parë e kripës në vitin 1935. Rrënjët e saj shtrihen që nga fundi i shekullit XIX-të. Çka fillimisht nisi si një përpjekje për tharjen e kënetës dhe luftimin e malaries, natyra e shndërroi në një hapësirë nga e cila më vonë do të lindte një nga kriporet më të mëdha detare në Mesdhe.

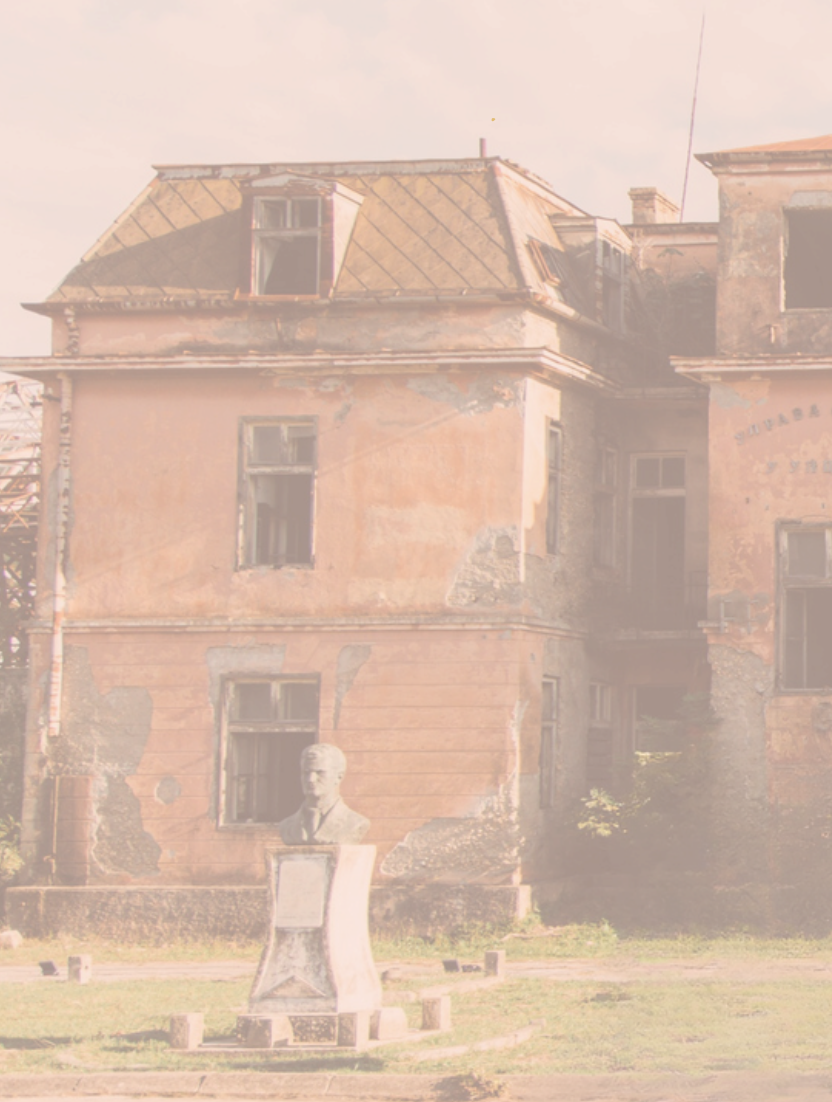
Kriporja e Ulqinit nuk është vetëm vend i prodhimit të kripës. Ajo është dëshmi e një kohe, zhvillimit industrial, përparimit të inxhinierisë dhe jetës së përditshme të njerëzve të cilët me punën e tyre kanë formësuar peizazhin që e njohim sot. Basenet, digat, stacionet e pompave, laboratorit, ndërtesa administrative, punishtet dhe depot nuk janë vetëm ndërtime; ato janë gjurmë materiale të kujtimit kolektiv dhe një pjesë e rëndësishme e identitetit të Ulqinit. Në të njëjtën kohë, pikërisht falë këtij sistemi kompleks industrial, u krijua një hapësirë unike natyrore, e cila sot përfaqëson një nga habitatet më të rëndësishme të shpendëve në bregdetin lindor të Adriatikut. Prandaj, trashëgimia industriale dhe ajo natyrore e Kripores së Ulqinit nuk mund të shihen të ndara. Ato së bashku përbëjnë një peizazh kulturor unik, të krijuar përmes harmonisë së proceseve natyrore, njohurive inxhinierike dhe punës njerëzore.

Projekti “Kripë dhe Kohë” lindi me dëshirën për të ruajtur pikërisht këtë histori të plotë. Përmes kërkimit të materialeve arkivore, literaturës, bisedave me ish-punëtorët, mbledhjes së fotografive, hartëzimit të objekteve industriale dhe krijimit të një guide interpretuese, dëshirojmë t'i afrojmë publikut një segment shpesh të anashkaluar, por jashtëzakonisht të vlefshëm të trashëgimisë kulturore të Ulqinit. Me mbështetjen e Organizatës Turistike të Komunës së Ulqinit u mundësua realizimi i projektit, i cili kontribuon në ruajtjen, kërkimin dhe promovimin e trashëgimisë kulturore industriale të Kripores së Ulqinit, si një nga peizazhet kulturore më të rëndësishme të Malit të Zi.

Ky udhëzues nuk është i konceptuar vetëm si ndihmë gjatë vizitës së Kripores. Ai është një ftesë për ta përjetuar këtë hapësirë me një vështrim tjetër, për të njohur në çdo kanal, stacion pompimi, laborator apo magazinë historinë e njerëzve që krijuan, mësuan, ndërtuan dhe jetuan këtu. Puna e tyre ka formësuar hapësirën që ne trashëgojmë sot dhe për këtë arsye ajo meriton të hulumtohet, të ruhet dhe t'u prezantohet brezave të ardhshëm. Besojmë se ky udhëzues do t'ju ndihmojë ta njihni Kriporen e Ulqinit nga një perspektivë e re, jo vetëm si Park Natyror, por edhe si një trashëgimi kulturore industriale jashtëzakonisht e vlefshme, e cila dëshmon për kohën kur natyra, njeriu dhe teknologjia krijuan së bashku një nga peizazhet më të njohura të Mesdheut.

Dhe kur të jeni duke kaluar nëpër këtë rrugë, ju nuk jeni duke vizituar vetëm fabrikën e dikurshme të kripës. Ju jeni duke ecur përmes pothuajse një shekulli pune, diturie dhe jete të njerëzve që nga deti krijuan kripën, e nga kripa historinë e Ulqinit.

KRIPË DHE KOHË

RRUGA INDUSTRIALE KRIPORES SË ULQINIT - UDHËZUES

Rrëfimi për kripën, njerëzit, teknologjinë dhe peizazhin që ka formësuar Ulqinin

KRONOLOGJIA E KRIPORES

1885 | Fillimi: - Me urdhër të princeshës Millena, fillon gërmimi i kanalit Port Milena për tharjen e kënetës së Zogajve, përfundimin e tokës pjellore dhe ndalimin e malaries.

1896 | Natyra ndryshon planet: - Përmbytja e madhe e lumenjve Bunë dhe Drin mundëson depërtimin e ujit të detit përmes Port Milenës, me çka kënetat e Zogajve kripëzohet përgjithmonë dhe krijohen kushtet natyrore për prodhimin e ardhshëm të kripës së detit.

1898 | Hapja e Port Milenës: - U bë hapja solemne e Port Milenës, kanal i cili më vonë do të ketë rolin kyç në zhvillimin e Kripores së Ulqinit.

1920–1925 | Përzgjedhja e lokacionit: - Me urdhër të Drejtorisë së monopoleve shtetërore të Mbretërisë së Jugosllavisë, inxhinierët Guido Grisogono dhe Antun Koludroviq hulumtojnë bregdetin e Adriatikut dhe, pas analizave shumëvjeçare, përzgjedhin Ulqinin si lokacionin më të përshtatshëm për ndërtimin e një kriporeje të madhe detare.

1926 | Përgatitja e terrenit: - Fillon blerja e tokës dhe përgatitjet për ndërtimin e një prej komplekseve më të mëdha industriale në bregun lindor të Adriatikut.

1927–1934 | Ndërtimi i Kripores: - Punimet për ndërtimin e Kripores së Ulqinit kryhen sipas zgjidhjeve teknike të implementuara në kriporen e njohur italiane Margherita di Savoia. Gjatë shtatë viteve u ndërtuan basenat, kanalet, digat, stacionet e pompave, laboratorit, ndërtesa administrative, punishtet dhe infrastrukturën tjera.

1935 | Vjelja e parë e kripës: - U krye vjelja e parë e kripës, me çka zyrtarisht fillon prodhimi në Kriporen e Ulqinit.

1941–1944 | Vitet e luftës: - Gjatë Luftës së Dytë Botërore, Kriporja punon në kushte të vështira nën okupimin italian dhe gjerman. Një pjesë e infrastrukturës dëmtohet, por sistemi i prodhimit mbetet i ruajtur.

1946 | Ndërmarrje me rëndësi shtetërore: - Kriporja e Ulqinit u shpall ndërmarrje me rëndësi mbarshtetërore.

1950 | Emërtimi i ri: - Kriporja merr emrin “Bajo Sekulliç”, për nder të heroit të popullit, i cili para luftës kishte punuar si punëtor sezonal në kripore.

1952 | Prodhimi rekord: - U realizua prodhimi më i madh në historinë e Kripores – 41.882 tonë kripë, me çka ajo u bë një nga prodhuesit më të mëdhenj të kripës në Jugosllavinë e asaj kohe.

1955. | Modernizimi i prodhimit: - U fut në proces jodizimi i kripës dhe u hap shkolla profesionale për mjeshtër të ujit, me çka u përmirësua edhe më tej procesi i prodhimit.

1965. | Planet e zhvillimit: - U miratua programi zhvillimor me të cilin është planifikuar zgjerimi i Kripores dhe rritja e prodhimit vjetor në 90.000 tonë.

KRONOLOGJIA E KRIPORES

1971 | Teknologjia e re: - U hartua projekti i prodhimit industrial të kripës me avullim në vakum, me qëllim që prodhimi të ishte më pak i varur nga kushtet atmosferike.

1972 | Prodhimet e reja: - Fillon prodhimi i kripës aromatike për banjë nën emërtimin “Solmex”.

1975 | Rikonstruksioni i repartit: - U nis modernizimi i përpunimit të kripës përmes futjes së proceseve të reja teknologjike të larjes, tharjes dhe paketimit.

1979 | Termeti: - Tërmeti shkatërrues dëmton rëndë objektet, digat dhe infrastrukturën e prodhimit të Kripores.

1983 | Fabrika e re: - U lëshua në punë provuese reparti i ri për përpunimin e kripës, me çka u përmirësua përpunimi final i produktit.

2001 | Privatizimi: - Kriporja e Ulqinit hyn në procesin e privatizimit masiv me kuponë.

2004 | Fillimi i mbrojtjes së natyrës: - Në bashkëpunim me organizatën EuroNatur, u formua njëسيا afariste “Parku i Natyrës”, me çka nisin aktivitetet e para të organizuara për mbrojtjen e vlerave natyrore të Kripores.

2005 | Shuarja graduale e prodhimit: - Pas privatizimit, vjen deri te rënia graduale e prodhimit dhe shuarja e veprimtarisë industriale.

2009 | Parku i parë privat i natyrës: - U prezantua Plani i menaxhimit të Parkut privat të Natyrës “Kriporja e Ulqinit”, me çka Kriporja u bë parku i parë privat i natyrës në Malin e Zi dhe mori një rol të ri në ruajtjen e biodiversitetit.

2013 | Vjelja e fundit: - U krye vjelja e fundit e kripës.

2014 | Ndërprerja e prodhimit: - Pas gati tetë dekadash pune, prodhimi i kripës ndërpritet plotësisht.

2019 | Mbrojtja zyrtare: - Kuvendi i Komunës së Ulqinit e shpall Kriporen e Ulqinit Park Natyror, me çka ky territor merr për herë të parë statusin zyrtar të zonës së mbrojtur.

2019 | Zonë e mbrojtur Ramsar: - Kriporja e Ulqinit u regjistrua në Listën e ligatinave me rëndësi ndërkombëtare (Konventa e Ramsarit), duke konfirmuar rëndësinë e saj të jashtëzakonshme për ruajtjen e vendbanimeve ligatinore dhe të shpendëve shtegtarë.

SI U KRIJUA KRIPORJA?

Mbretëresha Milena Petrović Njegoš
burimi: <https://catalog.shm.uu.se/object/5560754>.

Në fund të shekullit XIX, më saktësisht në vitin 1885, princesha Milena ishte nismëtarja e drejtpërdrejtë dhe mbështetëseja e një projekti të madh shtetëror. Me urdhër të saj, u nisën punimet për hapjen e kanalit Port Milena, i cili duhej të thante kënetën e Zogajve.

Qëllimi ishte i dyfishtë: shndërrimi i kënetës në tokë pjellore dhe shkatërrimi i vatrave të mushkonjave, të cilat në atë kohë përhapnin masivisht malarien.

Mirëpo, natyra ka ritmin e vet. Pas përmbytjeve të mëdha të vitit 1896, deti depërtoi përmes kanalit në brendësi dhe krijoi kushtet për lindjen e një prej kriporeve më të mëdha në Mesdhetar.

Në atë kohë, as që i binte kujt ndërmend për Kriporen.

Në fillim të viteve njëzet të shekullit XX, Drejtoria e monopoleve shtetërore e Mbretërisë së Jugosllavisë angazhoi inxhinierin e ndërtimitarisë Gvido Grizogono (Guido Grisogono) dhe inxhinierin e minierave Antun Kolludroviq (që të dy nga Spliti), për të gjetur vendin më të mirë për ndërtimin e një kriporeje të madhe detare.

Gjatë hulumtimeve shumëvjeçare, ata vizituan të gjithë bregdetin e Mbretërisë së atëhershme të Jugosllavisë, nga Ankarani deri në Ulqin, si dhe studiuan kriporet më të njohura evropiane, mes të cilave edhe atë të famshmen Margherita di Savoia në Itali.

Zgjedhja në fund ra pikërisht mbi Ulqinin. Kripësia e lartë e ujit të detit, numri i madh i ditëve me diell, erërat e favorshme, fusha e gjerë dhe toka e papërkushtueshme nga uji përbënin kushte pothuajse ideale për prodhimin e kripës. Pak vende ka në Mesdhe ku të gjitha këto kushte natyrore janë gërshëtuar në një hapësirë të vetme. Megjithatë, potenciali natyror ishte vetëm fillimi.

Kriporen e vërtetë e krijuan njerëzit — projektuesit, inxhinierët dhe punëtorët që ndërtuan kilometra të tërë kanalesh, digash, stacionesh pompimi dhe basenesh. Pikërisht për këtë arsye, Kriporja e Ulqinit përfaqëson një gërshetim unik të trashëgimisë natyrore dhe asaj industriale.

PËRSE PIKËRISHT ULQINË?

Antun Kolludroviq,
burimi i fotografisë "Kriporja Ulqin" - autori Vaso Radoviq

SI KRIJOHET KRIPA?

Vjelësit e kripës, burimi i fotografisë "Kriporja Ulqin"- autori Vaso Radović

Në shikim të parë duket e thjeshtë: det, diell dhe erë.

Megjithatë, pas çdo kristali kripe qëndronte një proces i planifikuar dhe i kontrolluar me kujdes. Uji i detit futej përmes stacioneve të pompimit në sistemin e kanaleve dhe baseneve, ku avullonte gradualisht nën ndikimin e diellit dhe erës. Teksa uji avullonte, përqendrimi i kripës rritej derisa në basenat e kristalizimit shfaqeshin kristalet e para. Që i gjithë procesi të ishte i suksesshëm, duhej që çdo ditë të monitoroheshin niveli i ujit, kripësia, temperatura dhe kushtet meteorologjike. Në këtë mes, rolin kyç e kishin mjeshtërit e ujit dhe laboratorit, ku kontrollohej vazhdimisht cilësia e ujit dhe e produktit përfundimtar.

Në Kriporen e Ulqinit, prodhimi i kripës nuk ishte rezultat i rastësisë, por i një gërshetimi preciz mes proceseve natyrore dhe diturisë njerëzore.

Kush kanë qenë njerëzit e Kripores?

Pas çdo baseni, kanali dhe dige qëndronin njerëzit. Gjatë pothuajse tetë dekadave punë, përmes Kripores kaluan mijëra punëtorë: mjeshtër të ujit, laborantë, makinistë, elektrikistë, marangozë, mekanikë, inxhinierë, punonjës administrativë dhe vjelës sezonalë të kripës. Për shumë familje në Ulqin, Kriporja nuk përfaqësonte vetëm një vend pune, por një mënyrë jetese. Këtu krijoheshin shprehitë e para të punës, ndërtoheshin miqësi dhe përcillej dituria nga brezi në brez. Përditshmëria e tyre ishte e mbushur me përgjegjësi, me punë fizike të mundimshme dhe me kujdes të vazhdueshëm për ujin, sepse ishte pikërisht uji ai që përcaktonte ritmin e prodhimit. Sot, kujtimet e tyre janë po aq të rëndësishme sa edhe objektet e ruajtura. Pa rrëfimet e njerëzve që e krijuan Kriporen, historia e saj nuk do të ishte e plotë.

Si funksiononte fabrika?

Kriporja e Ulqinit ishte shumë më tepër se një vend ku prodhohej kripë. Ishte një sistem i ndërlikuar industrial ku çdo objekt kishte një rol saktësisht të përcaktuar. Stacionet e pompimit e vënin ujin në lëvizje nëpër pishina, laboratorit kontrollonte cilësinë, punishtet mirëmbanin makineritë, depoja qendrore furnizonte prodhimin, ndërsa reparti i përpunimit dhe paketimeve përgatitnin kripën për treg.

Vjelësit e kripës, burimi i fotografisë "Kriporja Ulqin"- autori Vaso Radović

Lokomotivat e vogla transportonin çdo ditë punëtorët dhe materialet, ndërsa depot ruanin mijëra tonë kripë të gatshme për transport. Në periudhën e prodhimit më të madh, Kriporja funksiononte si një qytet i vogël me infrastrukturën e vet, me punishte, park automjetesh, sistem energjetik dhe shërbime profesionale. Gjithçka ishte e lidhur. Po të ndalonte një pjesë e sistemit, prodhimi do të rrezikohej seriozisht.

Përse Kriporja është sot Park Natyror?

Edhe pse lindi si një kompleks industrial për prodhimin e kripës, Kriporja e Ulqinit me kalimin e kohës u kthye në një nga habitatet më të rëndësishme të shpendëve në bregdetin lindor të Adriatikut. Pishinat, kanalet dhe digat, të cilat njerëzit i ndërtuan për nevojat e prodhimit të kripës, krijuan ligatina të reja ku sot jetojnë me qindra lloje bimësh e kafshësh. Kriporja ka një rëndësi të veçantë për shpendët shtegtarë, të cilët gjejnë këtu një vend për pushim, ushqyerje dhe ndërtimin e çerdheve. Pikërisht për këtë arsye, Kriporja e Ulqinit sot është e mbrojtur si Park Natyror dhe Zonë Ramsar me rëndësi ndërkombëtare. Vlera e saj më e madhe qëndron në faktin se natyra dhe industria këtu nuk përfaqësojnë dy të kundërta, por së bashku krijojnë një peizazh kulturor unik.

Përse është e rëndësishme trashëgimia industriale?

Trashëgimia industriale nuk është vetëm një grumbull ndërtesash të vjetra, makinerish apo fabrikash të braktisura. Ajo rrëfen për njerëzit, punën e tyre, diturinë dhe mënyrën se si ata e ndryshuan hapësirën që i rrethonte. Kriporja e Ulqinit është shembulli më i mirë se si një industri formësoi identitetin e një qyteti. Për dekada me radhë, ajo ishte motori i zhvillimit ekonomik, punësoi me qindra njerëz dhe krijoi peizazhin që sot e njohim si Park Natyror.

Duke ruajtur trashëgiminë industriale, ne nuk ruajmë vetëm objekte — ruajmë kujtimet, diturinë dhe përvojën e brezit që ndërtoi Ulqinin. Prandaj është e rëndësishme që rrëfimi për Kriporen t'u mbetet i gatshëm brezave të ardhshëm, si një përkujtues se natyra, njeriu dhe industria krijuan këtu, së bashku, një vend unik në Mesdhe.

RRUGA INTERPRETUESE PËRMES ZONËS INDUSTRIALE TË KRIPORES SË ULQINIT

Zbuloni objektet të cilët me dekada kanë vënë në lëvizje prodhimin e kripës dhe formësuar ndërthurjen unike të industrisë dhe natyrës.

LEGJENDA E OBJEKTEVE TË ZONËS INDUSTRIALE

N°1 | Ndërtesa e vjetër administrative

N°2 | Laboratori

N°3 | Muzeu

N°4 | Depoja e karburantit

N°5 | Ndërtesa e kaldajave

N°6 | Depoja qendrore

N°7 | Punishtja për mirëmbajtje

N°8 | Nënstacioni elektrik

N°9 | Stacioni i kompresorëve

N°10 | Hangari për përpunimin e kripës

N°11 | Depoja e ambalazhit

N°12 | Garderoba e punëtorëve

N°13 | Punishtja e zdrukthëtarisë

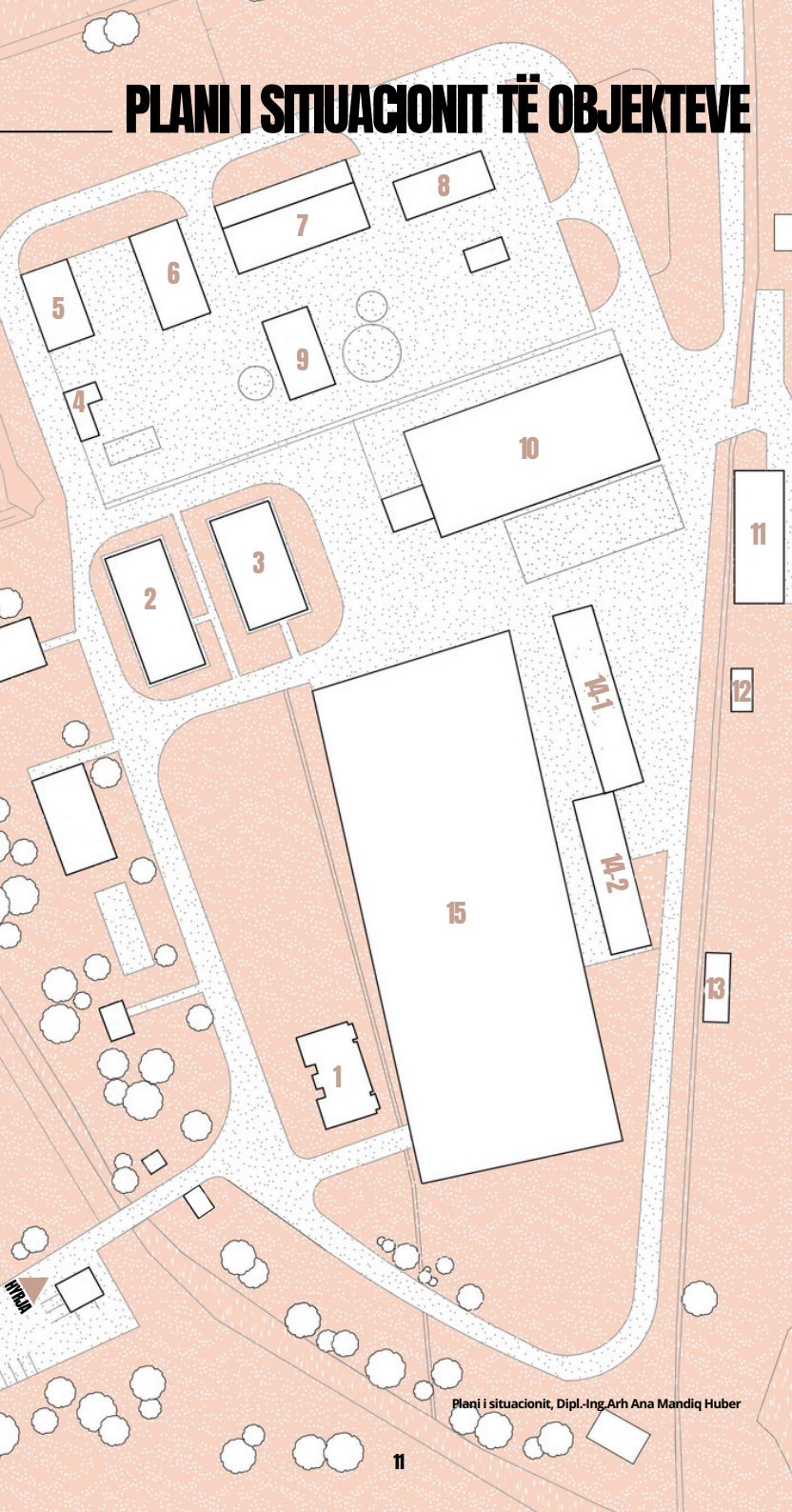
N°14 | Depot I & II

N°15 | Hangari i kripës së papërpunuar

Rruga interpretuese është e disponueshme edhe në formatin digjital.

PLANI I SITUACIONIT TË OBJEKTEVE

Plani i situacionit, Dipl.-Ing.Arh Ana Mandiq Huber

RRUGA E KRIPËS

Zbuloni objektet që për dekada me radhë vunë në lëvizje prodhimin e kripës dhe formësuan një gërshetim të jashtëzakonshëm të industrisë dhe natyrës.

N°1 | NDËRTESA E VJETËR ADMINISTRATIVE: Dëshmitarja e parë e krijimit të Kripores

Ndërtesa e vjetër administrative e Kripores së Ulqinit “Bajo Sekulliq” është një nga objektet më të vlefshme të ruajtura nga periudha e krijimit të këtij kompleksi industrial. Ajo u ndërtua njëkohësisht me Kriporen, në fund të viteve të njëzeta dhe fillimin e viteve të tridhjeta të shekullit XX, si qendër administrative e fabrikës së ardhshme të kripës.

Objektin e projektoi inxhinieri Gvido Grisogono, një nga autorët e projektit të Kripores së Ulqinit, sipas modelit të ndërtesave administrative të kriporeve evropiane. E vendosur pikërisht në hyrje të kompleksit, ndërtesa kishte një funksion të rëndësishëm nga ku organizohej prodhimi, menaxhohej puna dhe merreshin vendimet që vinin në lëvizje jetën e përditshme të Kripores.

Për shkak të terrenit kënetor të Kënetës së dikurshme të Zogajve, objekti u ndërtua mbi trarë, çka përbën një zgjidhje të veçantë e interesante ndërtimore për atë kohë. Përkundër dekadave të ndryshimeve dhe tërmetit shkatërrues të vitit 1979, ndërtesa ka ruajtur pamjen dhe strukturën e saj origjinale.

Së bashku me basenet e kripës, ndërtesa e vjetër administrative përfaqëson një shembull unik të arkitekturës industriale të fillimit të shekullit XX në këtë pjesë të Malit të Zi dhe një pjesë të rëndësishme të identitetit të Kripores së Ulqinit.

Sot, ndonëse pa funksionin e saj të dikurshëm, ajo mbetet një nga dëshmitaret më të rëndësishme të kohës kur Ulqini krijonte historinë e tij përmes prodhimit të kripës.

RRUGA E KRIPËS

N°2 | LABORATORI

Vitet e shtatëdhjeta dhe të tetëdhjeta të shekullit XX ishin një periudhë investimesh të mëdha dhe modernizimi për Kriporen e Ulqinit. Përveç prodhimit tradicional të kripës së detit, po zhvilloheshin teknologji të reja përpunimi dhe produkte që shfaqnin vlerën më të gjerë të këtij resursi natyror.

Në këtë periudhë u ndërtua edhe laboratorit i ri — një hapësirë ku çdo ditë monitoroheshin proceset e prodhimit, analizoheshin mostrat e ujit të detit dhe të kripës, matej kripësia dhe kontrollohej cilësia e produkteve.

Rezultatet e analizave të laboratorit u ndihmonin mjeshtrave të ujit dhe shërbimeve të prodhimit të menaxhonin lëvizjen e ujit përmes baseneve dhe të përcaktonin momentin e duhur për vjeljen e kripës.

Laboratori nuk ka qenë vetëm vendi i kontrollit, por edhe hapësira për kërkim dhe zhvillim. Pikërisht këtu janë krijuar produktet e reja, në mesin e të cilave **SolMex** – kripë aromatike për banjë, e cila tregoi se kripa e Ulqinit mund të ketë një vlerë shumë më të gjerë se sa thjesht përdorimi në ushqim dhe industri.

Për dekada me radhë, laborantët dhe ekspertët me njohuritë, matjet dhe përvojën e tyre mbrojtën cilësinë e kripës së Ulqinit. Puna e tyre ishte shpesh e padukshme, por një pjesë kyçe e një sistemi të madh që lidhte natyrën, teknologjinë dhe njeriun.

Sot, laboratori përfaqëson një pjesë të vlefshme të trashëgimisë industriale të Kripores së Ulqinit — një vend që ruan rrëfimin për kohën kur në çdo kristal kripe takoheshin deti, shkenca dhe dituria njerëzore.

A e keni ditur?

SolMex, kripa aromatike e banjës e prodhuar në Kriporen e Ulqinit tregon se kriporja që para disa dekadash zhvillonte produkte që lidhnin burimet natyrore, shëndetin dhe kujdesin për trupin — një koncept ky që sot përbën bazën e turizmit bashkëkohor të spa-ve dhe wellness-it.

Laboratori, burimi i fotografisë "Kriporja Ulqin" - autori Vaso Radović

RRUGA E KRIPËS

N°3 | MUZEU

Fillimi dhe fundi i ditës së punës.

Para se të fillonte dita e punës në Kripore, shumë punëtorë kalonin pikërisht përmes kësaj hapësire.

Ish-dhoma e ndërrimit - garderoba ishte vendi i përgatitjes për punë, vendi ku visheshin uniformat e punës, liheshin gjërat personale dhe ku niste jeta e përditshme e fabrikës së kripës.

Në një periudhë, ky objekt shërbeu edhe si kantinë për punonjësit.

Sot, ky objekt ka një rol të ri. Është kthyer në një muze të vogël të kripës, i cili ruan një pjesë të historisë së Kripores së Ulqinit përmes sendeve, fotografive dhe kujtimeve nga koha kur prodhimi i kripës ishte një nga simbolet e qytetit, si dhe përmes ekspozitës së biodiversitetit me fokus te shpendët.

Nga një hapësirë e punës së përditshme, garderoba është kthyer në një vend edukimi, takimi dhe mësimi. Ky objekt do të shërbejë gjithashtu si hapësirë administrative për administratorin e ardhshëm.

RRUGA E KRIPËS

N°4 | DEPOT E KARBURANTIT

Sistemet e mëdha industriale, si Kriporja e Ulqinit, nuk mund të funksiononin pa një burim të besueshëm energjie.

Kjo hapësirë shërbente për pranimin, ruajtjen dhe shpërndarjen e lëndës djegëse, e cila ishte e domosdoshme për punën e disa reparteve të prodhimit dhe sistemeve teknike.

Edhe pse në pamje të parë ishte një pjesë më pak e dukshme e fabrikës, infrastruktura energjetike ishte kyçe për punën e përditshme të Kripores.

Gjithashtu, pranë objektit ndodhej edhe e ashtuquajtura pompë e karburantit për parkun e automjeteve të Kripores “Bajo Sekulliq”.

Ky objekt na kujton se pas prodhimit të kripës nuk qëndronte vetëm natyra, por një rrjet i tërë njerëzish, makinerish dhe zgjidhjesh teknike që mundësonin funksionimin e procesit. Njëkohësisht, ai pasqyron me fjalë e pamje sistemin e kësaj ndërmarrjeje, të cilën shpesh e quanin “Gjiganti”.

RRUGA E KRIPËS

N°5 | NDËRTESA E KALDAJAVE

Ndërtesa e kaldajave ishte një nga objektet teknike që mundësonin punën e sistemit industrial të Kripores.

Këtu prodhohej energjia termike e nevojshme për faza të caktuara të përpunimit dhe funksionimin e reparteve mbështetëse.

Ndërtesa e kaldajave, ashtu si edhe depoja e karburantit, janë pjesë e sistemit për “prodhimin industrial” të kripës, gjegjësisht për prodhimin i cili nuk varet nga kushtet meteorologjike të stinës së verës.

Sikurse shumë objekte industriale, edhe ndërtesa e kaldajave punonte larg syrit të publikut, por roli i saj ishte i rëndësishëm për ruajtjen e kontinuitetit të prodhimit.

Ajo sot përfaqëson një pjesë të trashëgimisë teknike të Kripores dhe është një përkujtues për kohën kur makineritë, energjia dhe dituria njerëzore së bashku e mbanin fabrikën në jetë.

RRUGA E KRIPËS

N°6 | DEPOJA QENDRORE

Në një fabrikë që varej nga pompat, makineritë dhe sistemet e transportit, çdo pjesë kishte vlerën e vet.

Depoja qendrore e pjesëve rezervë ishte një hapësirë ku ruhej pajisja e nevojshme për mirëmbajtjen e Kripores — që nga pjesët më të vogla e deri te elementet e makinerive të mëdha.

Kur diçka prishej, shpejtësia e riparimit shpesh ishte vendimtare nëse prodhimi do të vazhdonte të funksiononte.

Ky objekt dëshmon për organizimin e një sistemi të madh industrial dhe për njerëzit që çdo ditë kujdeseshin që Kriporja të mos ndalej kurrë.

“Që nga vidat e deri te pjesët e mëdha për pompat, këtu depozitonim gjithçka që nevojitej për punën pa ndërprerje të Kripores sonë.”

Viktor Gazivoda, drejtues i shërbimit të ujërave

RRUGA E KRIPËS

N°7 | PUNISHTJA PËR MIRËMBAJTJE

Pas çdo baseni, pompe e makinerie qëndronin njerëzit, emri i të cilëve përmendej rrallë, por pa të cilët prodhimi i kripës do të ishte i pamundur. Punishtja ishte vendi ku mirëmbahej dhe riparohej i gjithë sistemi teknik i Kripores së Ulqinit.

Në këtë hapësirë punonin mjeshtër të kualifikuar të zanateve të ndryshme — bravandreqës, elektrikistë, llamarinistë, saldues, mekanikë dhe tornitorë. Punishtja ishte e pajisur me mekanizma tornoje, pajisje shpuese, aparate për saldim elektrik e autogjen, si dhe me pajisje të tjera të nevojshme për punimin dhe riparimin e pjesëve makinerike.

Këtu çdo ditë riparoheshin pompat, mirëmbaheshin makineritë, prodhoheshin pjesë ndërrimi dhe shmangeshin defektet në mënyrë që prodhimi të vijonte pa ndërprerje. Në kuadër të punishtes ndodheshin edhe zyrat e inxhinierëve të makinerisë dhe elektroinxhinierëve, të cilët së bashku me mjeshtërit planifikonin mirëmbajtjen dhe përmirësonin punën e sistemit të prodhimit.

Punishtja ishte shumë më tepër se një hapësirë për riparime. Ajo ishte një vatrë diturie, zanati dhe zgjidhjesh praktike, ku përvoja transmetohej nga brezat më të vjetër te punëtorët e rinj. Çdo defekt i sanuar me sukses nënkuptonte vazhdimin e prodhimit dhe një hap më afër vjeljes së re të kripës.

Sot ky objekt dëshmon për njerëzit, aftësitë dhe përkushtimi i të cilëve për dekada me radhë mbajtën në jetë një nga sistemet më të mëdha industriale në bregdetin e Malit të Zi.

A e keni ditur?

Shumica e pjesëve rezervë nuk pritej nga fabrika. Kur ndodhte ndonjë prishje, mjeshtërit e Kripores së Ulqinit shpesh i prodhonin ose i përshtatnin vetë pjesët e nevojshme në punishte, falë njohurisë, përvojës dhe aftësive të tyre artizanale.

RRUGA E KRIPËS

N°8 | NËNSTACIONI ELEKTRIK

Me Kriporen arriti edhe koha industriale në Ulqin.

Në zonën industriale, gjatë ndërtimit në vitet 1927–1934, u ndërtua edhe nënstacioni i madh elektrik (fotografia 2 dhe 3).

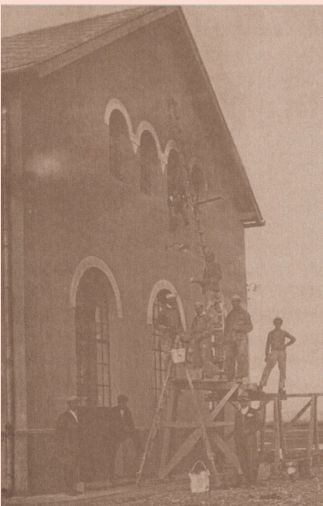
Prodhimi bashkëkohor i kripës kërkonte furnizim të qëndrueshëm me energji elektrike.

Nënstacioni elektrik mundësonte furnizimin me energji të reparteve, pompave, punishteve dhe objekteve të tjera të zonës industriale.

Pa energjinë elektrike nuk ishte e mundur të menaxhohej uji, të viheshin në lëvizje pajisjet dhe të mbahej ritmi i përditshëm i fabrikës.

Ky objekt tregon se si prodhimi i kripës ishte një ndërthurje e procesit natyror dhe e teknologjisë moderne të kohës së vet.

A e keni ditur?

Se Kriporja e Ulqinit dikur ndriçonte Ulqinin? Falë centralit të saj elektrik, qyteti për vite me radhë merrte energji elektrike për ndriçimin e rrugëve.

Nënstacioni elektrik i vjetër, burimi i fotografive (majtas dhe djathtas) "Kriporja Ulqin"- autori Vaso Radoviq

RRUGA E KRIPËS

N°9 | STACIONI I KOMPRESORËVE

Në fund të viteve të shtatëdhjeta dhe në fillim të viteve të tetëdhjeta të shekullit XX, Kriporja e Ulqinit hyn në një fazë të re zhvillimi. Me ndërtimin e fabrikës për përpunimin industrial të kripës nis periudha e modernizimit, me qëllim përmirësimin e prodhimit dhe implementimin e proceseve teknologjike më bashkëkohore.

Si pjesë e këtij sistemi të ri u ndërtua edhe stacioni i kompresorëve. Roli i tij ishte të siguronte ajrin e ngjeshur të nevojshëm për punën e pajisjeve dhe të proceseve të caktuara teknologjike në fabrikën e re.

Edhe pse nuk ishte pjesë e procesit tradicional të krijimit të kripës në basene, stacioni i kompresorëve përfaqësonte një lidhje të rëndësishme mes Kripores së vjetër dhe asaj të re — mes prodhimit të bazuar në diell, erë e ujë deti dhe përpunimit industrial që duhej të hapte mundësi të reja.

Sot ky objekt ruan rrëfimin për kohën kur Kriporja e Ulqinit zgjeronte kapacitetet e saj, vendoste teknologji të reja dhe zhvillohej si një nga sistemet e rëndësishme industriale në hapësirën e ish-jugosllavisë.

RRUGA E KRIPËS

N°10 | HANGARI PËR PËRPUNIMIN E KRIPËS

Pas muajve të tërë udhëtimi nëpër basenët e Kripores, nën ndikimin e diellit dhe erës, kripa e vjelur niste një fazë të re pikërisht këtu — në repartin e përpunimit të kripës.

Hangari për përpunimin e kripës ishte vendi ku kripa natyrore e detit përgatitej për përdorim të përditshëm. Pas transportimit nga basenët e kristalizimit, kripa kalonte nëpër faza të ndryshme përpunimi — larje, tharje, bluarje dhe paketim.

Në këtë hapësirë gërshtoheshin procesi natyror dhe teknologjia industriale. Makineritë mundësonin që kripa e papërpunuar e detit të shndërrohej në një produkt të gatshëm për amvisëri, industri ushqimore dhe tregje të tjera në mbarë ish-Jugosllavinë.

Vëmendje e veçantë i kushtohej cilësisë dhe kontrollit të produktit.

Çdo hap — nga madhësia e kristalit e deri te paketimi përfundimtar — ishte pjesë e një sistemi që për dekada me radhë ndërtoi karakterin dallues të kripës së Ulqinit.

Hangari për përpunimin e kripës dëshmon për periudhën kur Kriporja e Ulqinit nuk ishte thjesht një vend ku prodhohej kripa, por një kompleks modern industrial që përfshinte të gjithë procesin: nga deti dhe kristalet e deri te produkti që mbërrinte te njerëzit.

Reparti i paketimit / Përpunimi i kripës, burimi i fotografisë Sasha Mitrovic (arkiva private)

RRUGA E KRIPËS

N°11 | DEPOJA E AMBALAZHIT

Depoja e ambalazhit shërbente fillimisht për ruajtjen e llojeve të ndryshme të ambalazheve të nevojshme për paketimin e kripës. Këtu deponoheshin thasë, kuti dhe materiale të tjera të domosdoshme që kripa të mbërrinte e sigurt te blerësit. Në rast nevojë, kjo depo përdorej edhe si hapësirë pune ku kryhej një pjesë e procesit të bluarjes dhe paketimit të kripës.

Në periudhat e rritjes së prodhimit, depoja kishte edhe një rol shtesë — shërbente për deponimin e mallrave voluminoze dhe materialeve që nuk mund të sistemoheshin në depon qendrore. Në këtë mënyrë, ajo përbënte një mbështetje të rëndësishme logjistike për punën e përditshme të Kripores.

Thasët dhe paketimet me logon e Kripores së Ulqinit “Bajo Sekuliq” lartësonin emrin e Ulqinit në mbarë Jugosllavinë e atëhershme. Çdo paketim përfaqësonte përmbylljen e një procesi të gjatë që niste me hyrjen e ujit të detit në basenet e kripës. Pas tij qëndronin muaj të tërë pune, përvoja e brezave të kripëtarëve dhe puna e bashkërenduar me kujdes mes natyrës dhe njeriut.

Ky objekt na kujton se prodhimi i kripës nuk përfundonte me vjeljen e saj. Përkundazi, pas çdo paketimi qëndronte puna e një numri të madh njerëzish — nga mjeshtrit e ujit dhe punëtorët e baseneve, te specialistët e laboratorit që monitoronin cilësinë e produktit, e deri te ata që përgatishnin kripën për hapin e saj të fundit — udhëtimin nga Kriporja drejt shtëpive të miliona njerëzve.

RRUGA E KRIPËS

N°12 | GARDEROBA E PUNËTORËVE

Përpara se të dilnin në basene, në reparte apo në punishte, punëtorët e Kripores së Ulqinit kalonin përmes kësaj hapësire. Garderoxa e punëtorëve ishte vendi i përgatitjes për ndërresë — këtu liheshin rrobat e përditshme, visheshin rrobat e merreshin pajisjet e punës dhe kështu niste një tjetër ditë në fabrikën e kripës.

Por garderoxa nuk ishte thjesht një hapësirë funksionale. Ajo ishte vend takimesh, bisedash dhe tregimesh të përditshme të njerëzve që bashkërisht ndërtuan jetën e Kripores. Aty shkëmbeheshin informacione përpara nisjes për në punë, koordinoheshin detyrat dhe ndaheshin çastet e pushimit pas ndërresave (turneve) të gjata.

Veçanërisht gjatë sezonit të vjeljes së kripës, kur i gjithë sistemi punonte me një ritëm intensiv, kjo hapësirë ishte pjesë e përditshmërisë së një numri të madh punëtorësh, të cilët me punën e tyre bënë mundur mbarëvajtjen e prodhimit.

Sot, garderoxa e punëtorëve ruan kujtimin e pjesës më të rëndësishme të Kripores — njerëzve. Sepse pas çdo kilogrami kripë nuk qëndronin vetëm makineritë dhe proceset natyrore, por breza të tërë punëtorësh, munda dhe dituria e të cilëve i dhanë formë historisë së këtij vendi.

RRUGA E KRIPËS

N°13 | PUNISHTJA E ZDRUKTHËTARISË

Punishtja e zdrukthëtarisë ishte një pjesë e rëndësishme e funksionimit të përditshëm të Kripores. Këtu zdrukthëtarët prodhonin dhe riparonin elementet prej druri për portat e ujit (shllajzet) – kanalet, tërheqësit dhe portat përmes të cilave drejtohej dhe kontrollohej lëvizja e ujit nëpër basene. Gjithashtu prodhoheshin kallëpët për punimet ndërtimore, dërrasat, pontonet (ura pluskuese), rrethimet dhe portat e baseneve të kristalizimit.

Një material në dukje i thjeshtë si druri kishte një rol të rëndësishëm në sistemin e ndërlikuar të prodhimit të kripës. Pa punën e zdrukthëtarëve nuk kishte as menaxhim të drejtë të ujit – e pa ujë, nuk kishte as kripë.

RRUGA E KRIPËS

N°14 | HANGAR I & II

Hangarët I dhe II: Stacioni i fundit para tregut

Nëse në Hangarin e kripës së papërpunuar priste kripa e patrajtuar, në Hangarët I dhe II ruhej produkti i gatshëm. Këtu magazinohesh kripa tashmë e përpunuar dhe e paketuar për konsum njerëzor, e gatshme për t'u dërguar në treg, por edhe kripa e bluar trashë e destinuar për kripëzimin e rrugëve.

Hangarët ishin stacioni i fundit i një procesi të gjatë prodhimi që fillonte me ujin e detit, kalonte nëpër kilometra kanalesh e basenesh, vjeljen, larjen dhe përpunimin, e përfundonte me një produkt të gatshëm për blerësin.

Vlerën e veçantë të këtyre hapësirave sot e përfaqëson ajo që ka mbetur në to. Ende mund të shihet një sasi e konsiderueshme e kripës nga prodhimi i fundit i vitit 2013, e ruajtur në paketime të ndryshme.

Këto paketime sot nuk janë më thjesht produkt i fabrikës së dikurshme – ato janë shndërruar në një gjurmë autentike të kapitullit të fundit të traditës gati tetëdhjetëvjeçare të prodhimit të kripës në Ulqin.

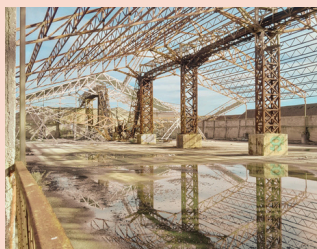
RRUGA E KRIPËS

N°15 | Hangari i kripës së papërpunuar

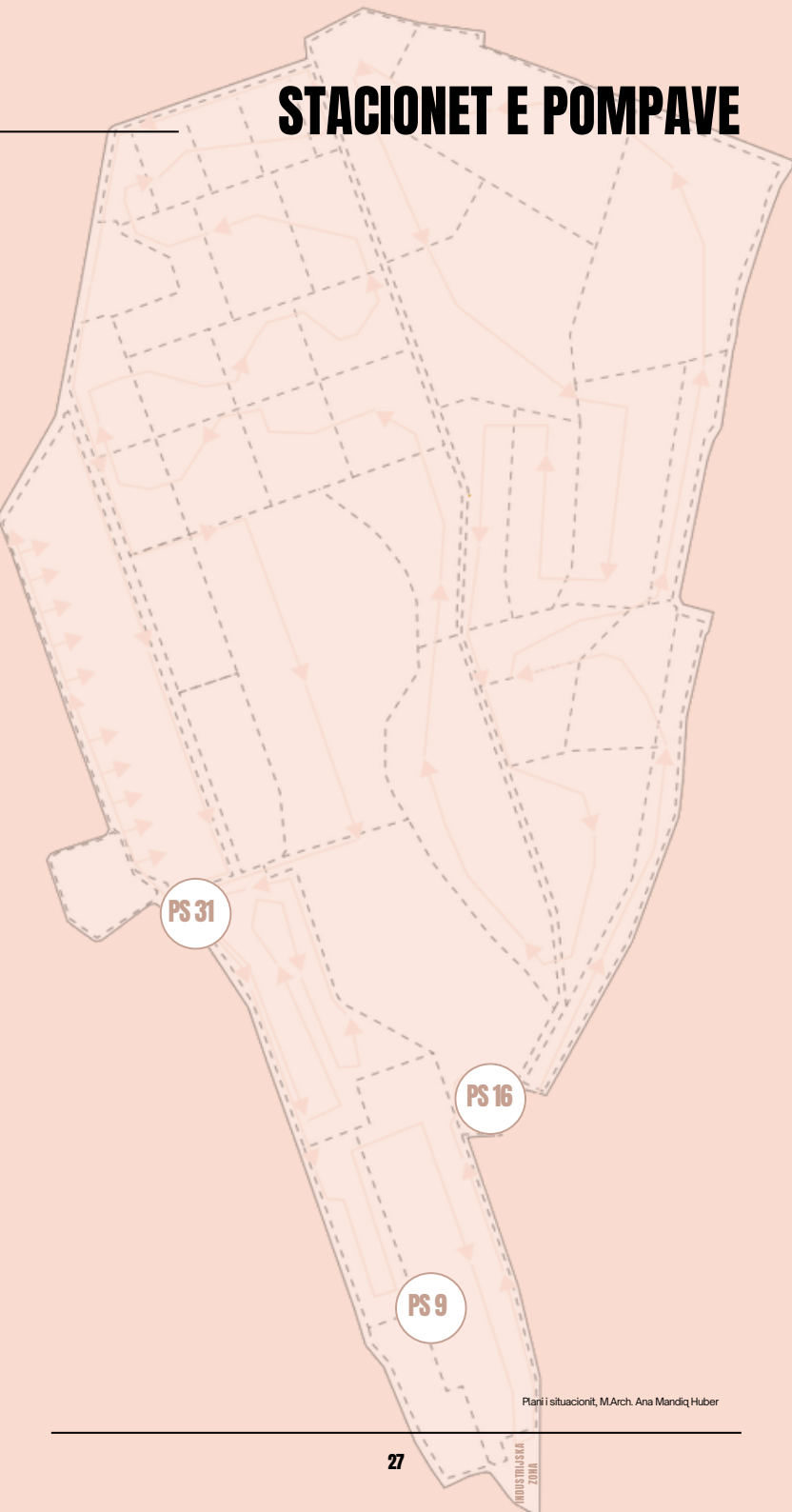
Nga basenet drejt përpunimit

Hangari i kripës së papërpunuar ishte një nga pikat kryesore në rrugëtimin e kripës nëpër fabrikë. Pas vjeljes, kripa ende e papërpunuar transportohej nga terreni në basenet e shpëlarjes, e më pas, përmes transportuesit stabil, kalonte në hangarin e madh. Këtu ajo ruhej përkohësisht përpara se të vazhdonte rrugën drejt repartëve të përpunimit, ku kalonte nëpër fazat e rradhës për përpunim dhe përgatitjen për treg.

Madhësia e hangarit flet edhe sot për përmasat e dikurshme të prodhimit të Kripores së Ulqinit. Në brendësi të tij është ruajtur edhe një dëshmitar i veçantë kohe – një kodrinë e vogël kripe që ka mbetur nga vjelja e fundit e vitit 2013. Më shumë se një dekadë pas ndërprerjes së prodhimit, ajo qëndron ende në vendin ku dikur niste pjesa përfundimtare e rrugëtimin të kripës së Ulqinit, nga basenet e kristalizimit deri te produkti i gatshëm.

STACIONET E POMPAVE

PS 31

PS 16

PS 9

Plan i situacionit, M.Arch. Ana Mandiq Huber

ZEMRA E KRIPORES SË ULQINIT

Stacionet e pompave - rojtarët e ujit, kripës dhe jetës

Ekziston një fjali që ish-punëtorët e Kripores e thoshin shpesh: “Nëse ndalen pompat, ndalet edhe Kriporja.” Në këtë fjali përmbledhet e gjithë rëndësia e këtyre objekteve.

Stacionet e pompave përbënin një pjesë vitale të sistemit të prodhimit të Kripores së Ulqinit. Detyra e tyre ishte që ujin e detit, fillimisht nga Port Milena e më vonë përmes Kanalit të Kripores, ta futnin në Kripore dhe të mundësonin lëvizjen e tij të kontrolluar përmes rrjetit të kanaleve, pritave dhe baseneve. Pikërisht falë pompave niste udhëtimi i gjatë dhe me kujdes i planifikuar i ujit të detit drejt kristaleve të kripës.

Përgjatë gjithë procesit të prodhimit, uji me ndihmën e pompave, diellit dhe erës kalonte nga njëri basen në tjetrin. Përqendrimi i tij rritej gradualisht, derisa në basenet e kristalizimit formoheshin kristalet e para të kripës.

Pa pompat nuk do të ishte e mundur as prodhimi i kripës, e as ruajtja e ekuilibrit preciz mes proceseve natyrore dhe diturisë njerëzore, e cila e bëntë Kriporen aq të veçantë.

Megjithatë, rëndësia e tyre sot tejkalon funksionin e dikurshëm industrial. Lëvizja e ujit përcakton edhe jetën e qindra llojeve të bimëve dhe kafshëve që popullojnë këtë hapësirë. Menaxhimi i duhur i regjimit të ujërave bën të mundur ruajtjen e habitateve ligatinore, nga të cilat varen shpendët shtegtarë, peshqit dhe organizma të tjerë të shumtë.

Prandaj, stacionet e pompave përfaqësojnë një shembull unik të vendit ku takohen trashëgimia industriale dhe ajo natyrore. Dikur krijonin kripën, ndërsa sot na përkujtojnë se pa ujë nuk ka as prodhim, as biodiversitet dhe as jetë në Kripore.

EMËRTIMET E POMPAVE

Si i fituan pompat emërtimet e tyre?

Stacioni i pompës: **SP 9**

Çdo stacion pompash në Kriporen e Ulqinit mbante shenjëën e vet — SP, që është shkurtesë për stacionin e pompës, si dhe një numër që tregonte distancën e tij nga vendi ku uji i detit futet për herë të parë në hapësirën e Kripores.

Kështu, për shembull, shenja SP 16 tregon stacionin e pompës që ndodhet largësinë prej 1,6 kilometrash nga ujësjellësi (akuadukti) i parë, përmes të cilit uji i detit nis udhëtimin e tij nëpër Kripore. Në të njëjtën mënyrë, secili stacion pompe dëshmon për një sistem të menaxhimit të ujit të menduar me kujdes, pa të cilin prodhimi i kripës nuk do të ishte i mundur.

Stacioni i pompës: **SP 16**

Numrat në stacionet e pompave nuk ishin të rastësishëm — ata përbënin një lloj harte të lëvizjes së ujit nëpër Kripore. Çdo kilometër shënonte një etapë të rrugëtimit të tij të gjatë drejt kristalizimit të kripës, duke na kujtuar se ishte pikërisht uji forca shtytëse e këtij gërshetimi unik mes natyrës dhe diturisë njerëzore.

Stacioni i pompës: **SP 31**

NJERËZIT E KRIPORES

Më shumë se tetë dekada pune, njohurish dhe kujtimesh

Kriporen e Ulqinit nuk e përbënin vetëm basenet, pompat dhe makineritë.

Ajo përbëhej nga njerëzit — mjeshtërit e ujit, pompistët, laborantët, mekanikët, elektrikistët, marangozët, inxhinierët, punonjësit administrativë dhe vjelësit sezonalë të kripës.

Breza të tërë lanë një pjesë të jetës së tyre në këtë hapësirë, duke krijuar jo vetëm kripën, por edhe një kulturë unike industriale që shënoi historinë e Ulqinit. Njohuritë, kujtimet dhe përvojat e tyre sot përbëjnë një pjesë po aq të vlefshme të trashëgimisë sa edhe vetë objektet e Kripores.

Prandaj, rrëfimi për Kriporen e Ulqinit nuk është thjesht një histori për industrinë dhe natyrën — ai është, mbi të gjitha, një rrëfim për njerëzit.

NJERËZIT E KRIPORES

ANTON KASTRATI - JETË E PËRKUSHTUAR NDAJ KRIPORES

“Dikur në Ulqin thuhej: ose duhet të jesh nga derë Beglerësh apo Bajraktarësh, ose të punosh në Kripore, që të mund të kërkoish dorën e një vajze. Puna në Kripore nënkuptonte punë të sigurt, jetë të ndershme dhe të ardhme për familjen.”

Kjo anekdotë tregon se si Kriporja e Ulqinit nuk ishte thjesht një vend pune, por një shtyllë e vërtetë identiteti dhe statusi shoqëror. Në Ulqin, të punoje në Kripore ishte njësoj si të kishe një titull me peshë — të jepte dinjitet, garanci financiare dhe respekt në sytë e të gjithë qytetit.

Ka njerëz që nuk e kujtojnë Kriporen thjesht si një fabrikë. E kujtojnë nga tingulli i sirenës në agim, nga takimet e punëtorëve të hyrja, nga aroma e detit dhe e kripës, si dhe nga përgjegjësia që sillte çdo ditë e re. Një prej tyre është Anton Kastrati.

Studimet i kreu në Prishtinë, Beograd dhe Novi Sad, ku në vitin 1986 mori titullin magjistër i shkencave teknologjike. Jetën e tij profesionale ia kushtoi Kripores së Ulqinit “Bajo Sekulliq”, ku punoi për 29 vjet, nga viti 1974 deri në vitin 2002, ndërsa për gjashtëmbëdhjetë vjet kreu detyrën e drejtorit. Për të, Kriporja nuk ishte kurrë thjesht një kompleks prodhimi. Ishte një organizëm i ndërlikuar ku natyra, teknologjia dhe njerëzit duhej të vepronin si një trup i vetëm. Të menaxhoje Kriporen do të thoshte të merrje çdo ditë vendime që vareshin nga deti, moti, puna e pompave, digat dhe qindra punonjës.

“Ishte kënaqësi e madhe të shkoje në punë. Arrija pesëmbëdhjetë minuta para të gjithëve. Çdo mëngjes takoheshim, shkëmbehim informacione dhe i zgjidhnim problemet së bashku. Secili e dinte detyrën e vet. Ishim një kolektiv që i besonte njëri-tjetrit.” Fjalët e tij dëshmojnë se suksesi i Kripores mbështetej në një sistem të organizuar mirë, por mbi të gjitha në besimin e ndërsjellë dhe përgjegjësinë e njerëzve që punonin në të.

Anton Kastrati sot është një nga dëshmitarët më të rëndësishëm të gjallë të historisë së Kripores së Ulqinit. Kujtimet e tij ruajnë rrëfimin për kohën kur Kriporja ishte shumë më tepër se një fabrikë kripe – ishte një vend njohurish, përgjegjësie, bashkëjetese dhe krenarie për të gjithë qytetin.

NJERËZIT E KRIPORES

FEJZI HOXHIQ- NJERIU QË LEXONTE KRIPËN

Për më shumë se njëzet vjet, zotëri Fejzi Hoxhiq ishte drejtues i laboratorit të Kripores së Ulqinit, një vend ku çdo ditë monitorohej cilësia e kripës dhe ritmi i prodhimit. Përmes duarve dhe dijes së tij kalonin mostrat e ujit të detit dhe të kripës, ndërsa çdo rezultat ishte pjesë e një procesi të udhëhequr me kujdes, i cili i mundësonte Kripores së Ulqinit të prodhonte për dekada me radhë kripë të një cilësie të njohur.

Laboratori nuk ishte thjesht një hapësirë analizash kimike. Ai përfaqësonte pikëtakimin e natyrës, shkencës dhe përvojës. Këtu ndiqej përqendrimi i ujit me kripësi të lartë, kontrollohej procesi i kristalizimit dhe merreshin vendime të rëndësishme për prodhimin e kripës. Që Kriporja të funksiononte, duhej kuptuar uji, dielli, era dhe moti — pikërisht asaj që zotëri Hoxhiq i përkushtoi një pjesë të madhe të jetës së tij profesionale.

Gjatë bisedës me të, ishte e pamundur të mos vërehej krenaria me të cilën fliste për laboratorin dhe njerëzit e Kripores, por edhe keqardhja që një sistem i tillë industrial, kompleks dhe i vlefshëm, sot është vetëm një dëshmitar i heshtur i kohëve të shkuara. Kujtimet e tij na kujtojnë se trashëgimi industriale nuk janë vetëm objektet dhe makineritë, por mbi të gjitha njerëzit, të cilët me njohuritë dhe përkushtimin e tyre lanë një gjurmë të pashlyeshme në historinë e Kripores së Ulqinit.

Pikërisht falë rrëfimeve të tyre, sot kemi mundësinë të ruajmë një pjesë të kujtesës kolektive të qytetit tonë dhe t'u përcjellim atë brezave të ardhshëm.

**„Nuk është dashur, nuk kishte nevojë...
Mëkat.”**

Këto janë fjalët me të cilat zotëri Fejzi Hoxhiq përshkroi fatin e Kripores së Ulqinit. Ato përmbajnë shumë më tepër sesa thjesht një kujtim — ato flasin për një kohë, për njerëzit dhe për një hapësirë që për dekada me radhë ndërtuan identitetin e Ulqinit.

NJERËZIT E KRIPORES

ZUHRA "ZYLE" KOLLARI - 33 VITE ME KRIPOREN

dhe zemër, siç thotë shprehja jonë popullore."

Zuhra e kujton kohën kur kamionët prisnin me ditë të tëra për të marrë kripën e Ulqinit. Për të, ajo pamje është treguesi më i mirë se sa i kërkuar dhe i çmuar ishte produkti i Kripores – kripa nuk ishte thjesht një mall, por një ushqim bazë jetik, i cili nga Ulqini shpërndahej në të gjithë Jugosllavinë e asaj kohe.

Zuhra Kollari filloi të punonte në Kripore në vitin 1981, kur ishte vetëm 18 vjeç. Për një vajzë të re nga Ulqini, siç thotë ajo, ishte një kënaqësi e madhe të punësohej në një nga ndërmarrjet më të njohura dhe më të rëndësishme të qytetit të asaj kohe, ose siç e quan ajo, në një "Gjigant".

Ajo e nisi punën si daktilografiste, në një kohë kur nuk kishte kompjuterë dhe çdo gjë bëhej me dorë, ndërsa më vonë punoi si referente dhe drejtoi arkivin. Në Kripore kaloi plot 33 vjet. Kur filloi punën, gjeti rreth 410 punëtorë. Por Kriporja për të nuk ishte thjesht një vend pune. Ajo kujton mëngjeset dhe drekat e përbashkëta, festat, tubimet e 1 Majit, dasmat dhe lindjet e fëmijëve të kolegëve. "Ishim si njerëz të shtëpisë", thotë ajo. Veçanërisht e kujton kohën kur kamionët prisnin nga tri apo katër ditë për të marrë kripën. Si punëtoreshë, ajo e pyeste veten se si ishte e mundur që kërkesa për kripën e Ulqinit të ishte kaq e madhe.

Sot për Kriporen flet me krenari, por edhe me trishtim. E ka të vështirë të pranojë se një sistem i tillë kaq i madh ka pushuar së funksionuari. Për të, detit, diellit, kripës dhe njerëzve u ka hije të jenë gjithmonë bashkë, ashtu siç beson se prodhimi i kripës dhe shpendët mund ta ndajnë përsëri të njëjtin hapësirë.

Pas 33 viteve të kaluara në Kripore, Zuhra nuk dëshiron që rrëfimi i saj të mbetet thjesht një kujtim nga e kaluara. Është veçanërisht e rëndësishme, thotë ajo, që të rinjtë ta njohin Kriporen, të bisedojnë me ish-punëtorët dhe ta ruajnë dijen e tyre, por edhe të kenë guximin të krijojnë diçka të re. Për të, e ardhmja e Kripores varet pikërisht nga gjeneratat e reja që do ta kuptojnë vlerën e saj dhe do ta çojnë atë më tej.

NJERËZIT E KRIPORES

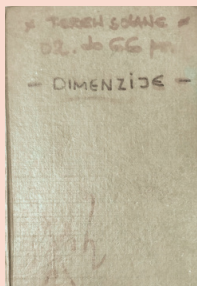
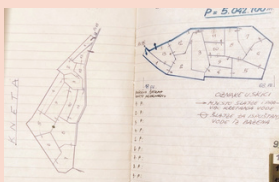
VIKTOR GAZIVODA - UDHËHEQËS I PRODHIMIT DHE ROJTARI I REGJIMIT TË UJRAVE

Ka njerëz që e njohin Kriporen nga objektet, dhe ka nga ata që e njohin nga çdo kanal, digë e basen. Viktor Gazivoda i përket këtij grupi të dytë.

Në Kriporen e Ulqinit punoi nga viti 1993 deri në vitin 2014, kur punëtorët e fundit e braktisën Kriporen. Rugëtimin e tij profesional e nisi nga kabina e portierit, e më pas përfundoi shkollën njëvjeçare për mjeshtër uji, ku përveç menaxhimit të regjimit të ujit, mësoi edhe kiminë për të kuptuar proceset e kripësisë, avullimit dhe prodhimit të kripës. Gjatë viteve kaloi pothuajse në çdo vend pune në Kripore, derisa në fund mori përgjegjësinë për udhëheqjen e prodhimit dhe të gjithë regjimit të ujërave. Si udhëheqës prodhimi ishte përgjegjës për punën e mjeshtërave të ujit, pompistëve dhe të gjitha sistemeve që mundësonin që uji i detit, në momentin e caktuar dhe në sasinë e duhur, të arrinte në çdo basen. E dinte mirë se pa ujë nuk ka kripë, por as jetë në Kripore.

Një vend të veçantë në punën e tij zinte ditari "Dimenzije" ("Përmasat"), një libër unik në të cilin shënonte me precizitet gjendjen e të gjithë sistemit. Në të ishte i vizatuar çdo basen, kanal, shkarkues dhe portë ujore, bashkë me shënimet e ndryshimeve, riparimet dhe zgjidhjet teknike të krijuara gjatë viteve. Ky ditar nuk ishte thjesht dokumentacion teknik, por një hartë e llojit të vet e jetës në Kripore.

Për Viktor Gazivodën Kriporja nuk ishte kurrë vetëm një vend pune; ishte shkollë jete, përgjegjësi dhe e përditshme. Për këtë arsye, tregimi i tij nuk përfundoi me ndërprerjen e prodhimit të kripës. Edhe sot, si bashkëpunëtor i Parqeve Kombëtare të Malit të Zi, ka mbetur rojtari i saj. Njohuritë e tij për regjimin e ujërave, kanalet, basenet dhe stacionet e pompave vazhdojnë të jenë të pazëvendësueshme në ruajtjen e Parkut të Natyrës „Kriporja e Ulqinit“, duke konfirmuar se pasuria më e madhe e Kripores nuk kanë qenë kurrë vetëm kripa dhe uji, por edhe njerëzit që e njihnin dhe e mbronin atë.

FJALORI I KRIPORES

Shllajza – Portë ujore fikse e punuar me dërrasa (trare) druri dhe kanale, e cila shërbente për rregullimin e saktë të rrjedhës së ujit të detit ndërmjet baseneve.

Porta ujore – Portë e lëvizshme me të cilën hapej ose mbyllej kalimi i ujit. Menaxhimi i duhur i portave ishte kyç për të gjithë procesin e prodhimit.

Baumé (°Be) – njësi matëse e dendësisë së sallamurës. Në bazë të shkallëve Baumé punëtorët e kanë ditur se kur uji është gati për fazën e radhës së prodhimit të kripës.

Sallamura – Ujë deti i koncentruar dhe i pasur me kripë, nga i cili, përmes avullimit, krijohen kristalet e kripës.

Kripësia – Shkalla e kripësisë së ujit. Në basenet e kristalizimit arrihej një kripësi shumë e lartë, e nevojshme për formimin e kripës.

Mjeshtri i ujit – Punëtori që menaxhonte lëvizjen e ujit përmes të gjithë sistemit të baseneve. Njohuritë e tij ishin vendimtare për një prodhim të suksesshëm.

Pompisti – Punëtori i ngarkuar me punën dhe mirëmbajtjen e stacioneve të pompave që sillnin ujin e detit në Kripore.

Kaseta – Basen i vogël prodhues brenda sistemit kompleks të Kripores, në të cilin uji kalonte një fazë të caktuar të avullimit.

Vjelja e kripës – Faza përfundimtare e prodhimit në të cilën kristalet e kripës mblihdeshin nga basenet e kristalizimit.

Drezina – Mjet i vogël hekurudhor që shërbente për transportin e punëtorëve, veglave dhe materialeve nëpër kompleksin industrial të Kripores.

Akuadukti (viadukti) – Strukturë që mundësonte sjelljen e ujit të detit në pjesë të caktuara të Kripores dhe orientimin e tij nëpër sistemin e prodhimit.

Shkarkuesit – Porta ujore betoni të vendosura në kneta, me të cilat kontrollohej rrjedha e ujit nga njëri basen në tjetrin.

Urat – Mundësonin kalimin e automjeteve, makinerive të punës dhe punëtorëve mbi kanale dhe basene.

Bentet – Rrugë të gjera dheu që ndanin basenet. Përveç rregullimit të hapësirës, ato shërbenin për lëvizjen e njerëzve, transportin e materialit dhe qasjen e mekanizmit të rëndë gjatë mirëmbajtjes.

Arginatūra – Diga prej dheu që formojnë kufijtë e bazenit. Ato ishin të kalueshme për punëtorët, por nuk ishin të parashikuara për qarkullimin e mjeteve të rënda.

Sifoni i kënetës dhe sifoni i liqenit – Kanale nëntokësore betoni me anë të të cilave uji riorientohej nën nivelin e basenit. Këto objekte komplekse hidrotehnike mundësonin lidhjen e pjesëve të ndryshme të Kripores pa ndërprerë procesin e avullimit.

Transportuesi vetëlëvizës – Makinë me shirit transportues që gjatë vjeljes mblihdhte kripën nga basenet e kristalizimit. Përdorej ekskluzivisht në fazën përfundimtare të prodhimit.

Transportuesi stabil – Pas vjeljes dhe larjes së kripës së papërpunuar, ai transportonte kripën deri te hangari ku magazinohet ose përpunohej më tej.

Koshët – Depozita të mëdha për magazinimin e kripës. Ekzistonin koshe për kripën e papërpunuar, si dhe për kripën e përpunuar para paketimit.

Shneka – Transportues spiral që e shtynte kripën drejt repartit të paketimit, duke mundësuar mbushjen e njëtrajtëshme të paketimit.

Tharësja – Pajisje industriale në të cilën kripa thahej para paketimit, në mënyrë që të ruante cilësinë e duhur dhe të përgatitej për treg.

PËR ATA QË E KRIJUAN KRIPOREN DHE PËR ATA QË DO TA RUAJNË

Këtë udhëzues ua dedikojmë të gjitha brezave të kripëtarëve, njerëzve të cilët me dijen, punën dhe përvojën e tyre krijuan me dekada Kriporen e Ulqinit dhe zhvilluan prodhimin tradicional të kripës. Puna e tyre nuk la pas vetëm objekte industriale, kanale dhe basene, por edhe një peizazh të jashtëzakonshëm ku njeriu dhe natyra mësuan të funksionojnë së bashku.

Ua dedikojmë gjithashtu edhe brezave që do të vijnë, me dëshirën që të njohin, të kuptojnë dhe të ruajnë atë që u është lënë trashëgimi.

Falënderojmë të gjithë ish-punëtorët e Kripores “Bajo Sekulliq”, të cilët ndanë me ne kujtimet, diturinë, fotografitë dhe rrëfimet e tyre gjatë viteve të punës sonë të përbashkët. Pa dëshmitë e tyre, një pjesë e madhe e kësaj historie do të mbetej e paregjistruar.

Shpresojmë që “Kripë dhe Kohë” do të nxisë kureshtjen dhe interesimin për trashëgiminë industriale, kulturore dhe natyrore të Kripores së Ulqinit, si dhe do të ndihmojë për të kuptuar më mirë se sa e rëndësishme është mbrojtja e trashëgimisë së Ulqinit dhe e Malit të Zi.

Sepse Kriporja nuk është vetëm një histori e së kaluarës.

Ajo është pjesë e identitetit tonë dhe një trashëgimi që ua lëmë brezave të ardhshëm.

Realizimin e udhëzuesit, “Kripë dhe Kohë” e ka mbështetur Organizata Turistike e Komunës së Ulqinit përmes Thirrjes publike për pjesëmarrje në procedurën e shpërndarjes së mjeteve për përzgjedhjen e projekteve të valorizimit të trashëgimisë kulturore, që kanë të bëjnë me kërkimet arkeologjike, punimet konservuese dhe restauruese, rikonstruksionin dhe promovimin e pasurive kulturore në territorin e komunës së Ulqinit.

Qëndrimet e shprehura u përkasin ekskluzivisht autorëve dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht qëndrimet e Organizatës Turistike.

PËRMBAJTJA

01. - Hyrje
 - 04 - 05. - Kronologjia e Kripores
 06. - Si u krijua Kriporja?
Përse pikërisht Ulqini?
 07. - Si krijohet kripa?
- Në shikim të parë duket e thjeshtë: det, diell dhe erë.
- Kush kanë qenë njerëzit e Kripores?
- Si funksiononte fabrika?
 08. - Përse Kriporja është sot Park Natyror?
- Përse është e rëndësishme trashëgimia industriale?
 09. - Rruga interpretuese përmes zonës industriale të Kripores së Ulqinit
 10. - Legjenda e objekteve të zonës industriale
 11. - Plani i situacionit të objekteve
 12. - Rruga e Kripës: Ndërtesa e parë administrative: Dëshmitarja e parë e krijimit të Kripores
 13. - Rruga e Kripës: Laboratori
 14. - Rruga e Kripës: Muzeu
 15. - Rruga e Kripës: Depot e karburantit
 16. - Rruga e Kripës: Ndërtesa e kaldajave
 17. - Rruga e Kripës: Depoja qendrore
 18. - Rruga e Kripës: Punishtja për mirëmbajtje
 19. - Rruga e Kripës: Nënstacioni elektrik
 20. - Rruga e Kripës: Stacioni i kompresorëve
 21. - Rruga e Kripës: Hangari për përpunimin e kripës
 22. - Rruga e Kripës: Depoja e ambalazhit
 23. - Rruga e Kripës: Garderoba e punëtorëve
 24. - Rruga e Kripës: Punishtja e zdrukthëtarisë
 25. - Rruga e Kripës: Hangari I dhe II
 26. - Rruga e Kripës: Hangari i kripës së papërpunuar
 27. - Zemra e Kripores së Ulqinit: Stacionet e pompave – rojtarët e ujit, kripës dhe jetës
 28. - Stacionet e pompave – Plani i situacionit
 29. - Emërtimet e pompave: Si i fituan pompat emërtimet e tyre?
 30. - Njerëzit e Kripores: Më shumë se tetë dekada pune, njohurish dhe kujtimesh
 31. - Njerëzit e Kripores: Anton Kastrati – Jetë e përkushtuar ndaj Kripores
 32. - Njerëzit e Kripores: Fejzi Hoxha – Njeriu që lexonte kripën
 33. - Njerëzit e Kripores: Zuhra “Zyle” Kollari - 33 vite me Kriporen
 34. - Njerëzit e Kripores: Viktor Gazivoda – Udhëheqës i prodhimit dhe rojtari i regjimit të ujërave
 35. - Fjalori i Kripores
 36. - Dedikimi “Për ata që e krijuan Kriporen dhe për ata që do ta ruajnë”
-

RRUGA INDUSTRIALE E KRIPORES SË ULQINIT - UDHËZUES